

Területi egyenlőtlenségek mérésének dilemmái és lehetőségei történelmi léptékben

Pénzes János, PhD habil
egyetemi docens – DE TTK

***„A területi egyenlőtlenségek új formái és az
átalakuló területpolitika”***

az MRTT XIX. vándorgyűlése
Budapesti Corvinus Egyetem
2021. november 4-5.

A területi fejlettség-elmaradottság megközelítése

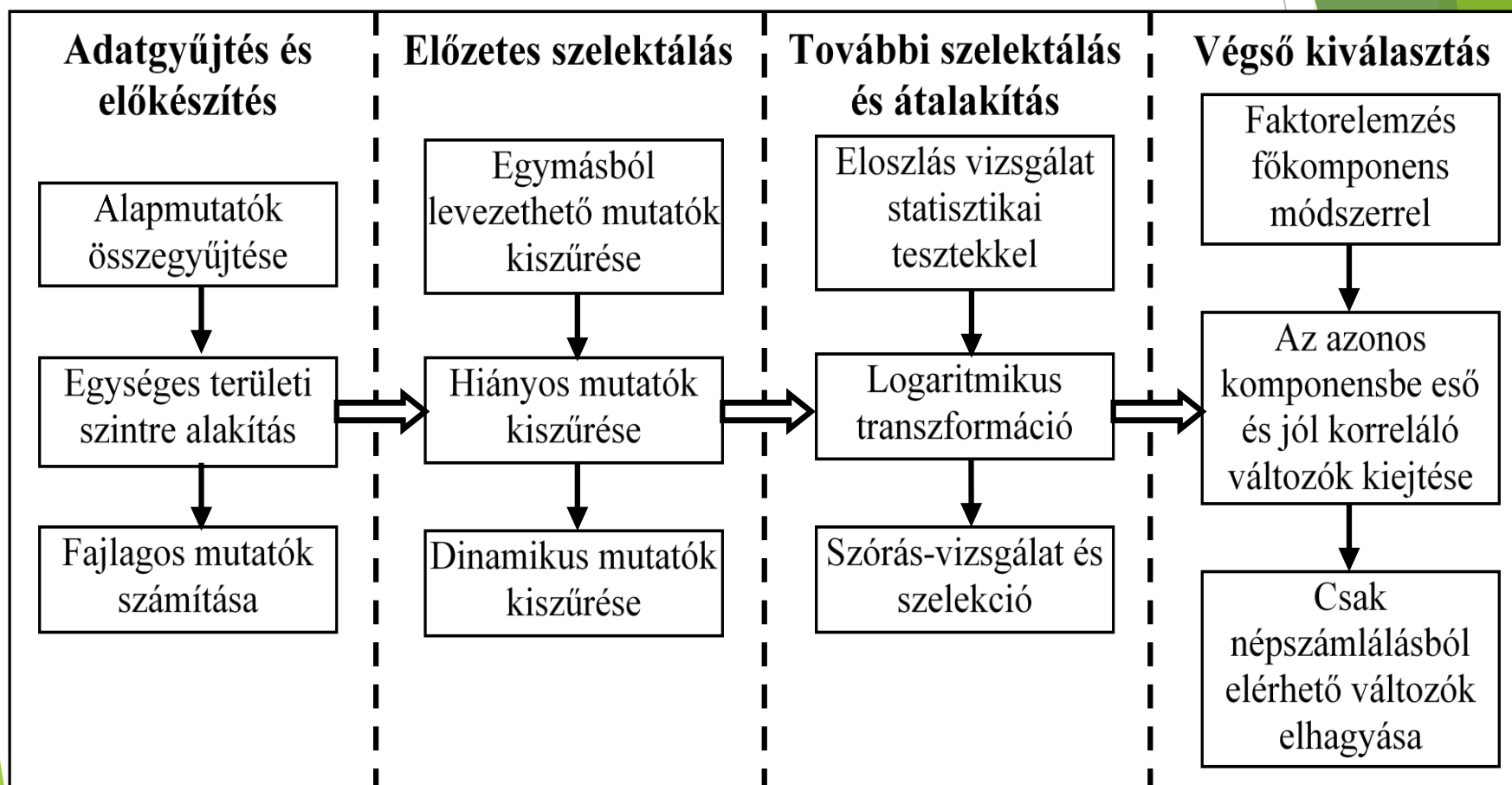
- A fejlettség-elmaradottság *többdimenziós jelenség*, egyetlen mutatószámmal csak erős korlátok között fejezhető ki;
- *Dinamikus rendszerről* van szó, mely *idővel* nem csak *területileg strukturálódik át*, hanem *minőségében is átalakul*, részben *társadalmi értékrend mentén*;
- Az elmaradottságot kifejező mutatószámok is átalakul(hat)nak:
 - egy része *elveszti* egyenlőtlenségeket hordozó tartalmát;
 - egy része *stabilan fejezi ki* a fejlettség-elmaradottság kettősségét;
 - egy részük pedig *újonnan* jelenik meg (JAKOBI Á. 2004).
- Éppen emiatt ritkán lehet olyan vizsgálatokkal találkozni, amelyek azonos, vagy legalább hasonló módszertannal több időmetszetben elemzik a területi fejlettséget (MUSIL, J. - MÜLLER, J. 2006), különösen hosszabb időtávban (pl. GYŐRI R. - JANKÓ F. 2009; GYŐRI R. - MIKLE GY. 2017; SZILÁGYI Zs. 2018; BÁN G. K. 2020).

Módszertani dilemmák és nehézségek

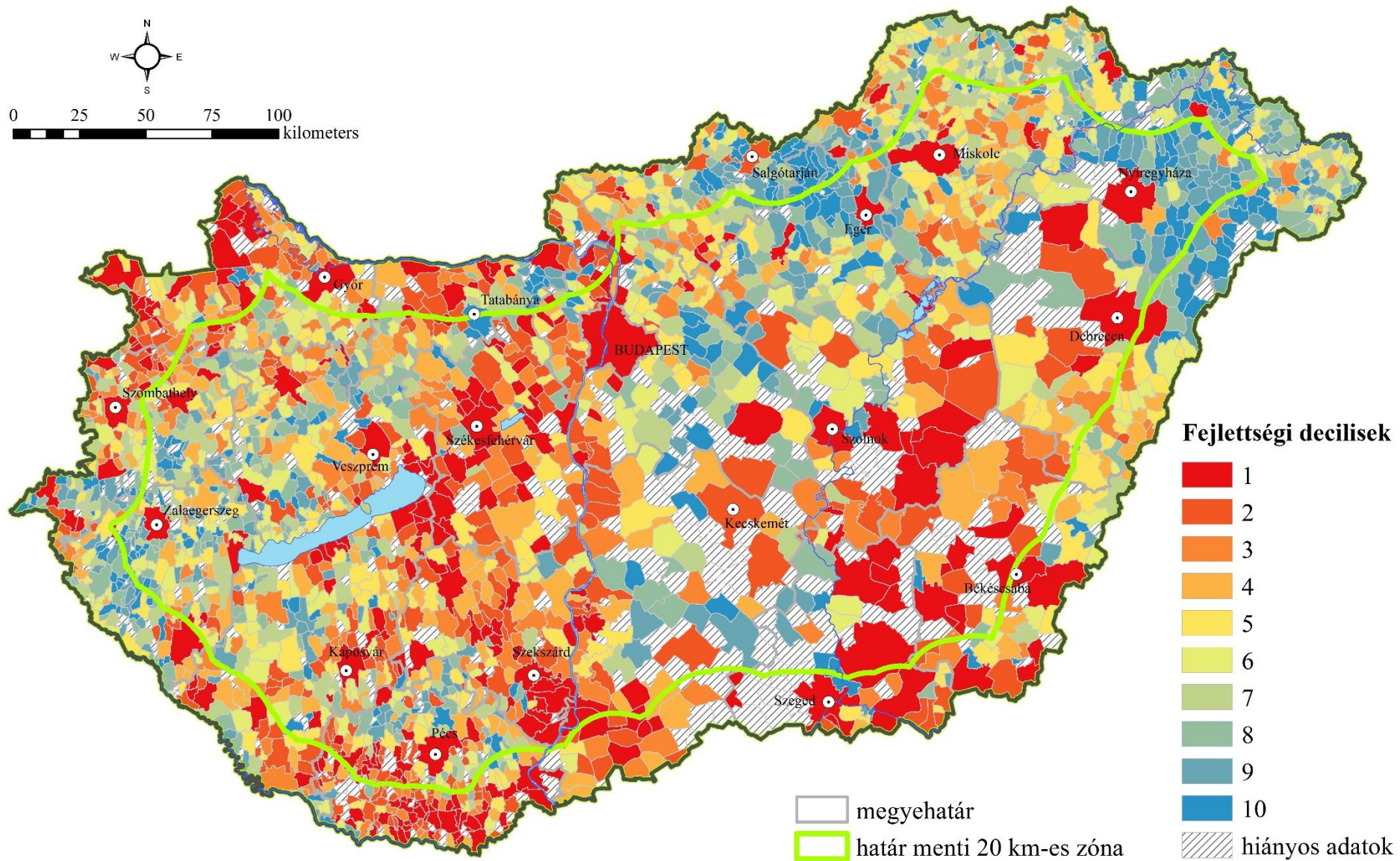
- A fejlettség-elmaradottság vizsgálata során felbukkanó *dilemmák*:
 - *Területi dimenzió kérdésköre* – milyen területi szinten készüljön?
 - *Az idő dimenzió kérdésköre* – pl. statikus-dinamikus mutatók?
 - A hátrányos helyzetet/fejlettséget kifejező, a számításba *kerülő* *indikátorok körének kiválasztása*;
 - Több indikátor esetén alkalmazandó *dimenziótlanító eljárás kiválasztásának kérdése*;
 - *A küszöbértékek kijelölésének dilemmája*.
- Területileg részletes adatok gyűjtésének nehézségei:
 - *Diverzifikált téradatstruktúrák országonként eltérő hozzáférhetőséggel*;
 - A – néhány évtized alatt is – *jelentősen átalakuló közigazgatási beosztás szintén akadályozza a longitudinális vizsgálatokat*;
 - Komoly módszertani problémát jelent az idők során megváltozó indikátorkészlet (annak *technikai elérhetősége* és természetesen a társadalmi-gazdasági *tartalma, illetve magyarázó ereje*).

A területi fejlettségi index kialakítása – *lehetőség az egységes módszertani alapok megteremtésére*

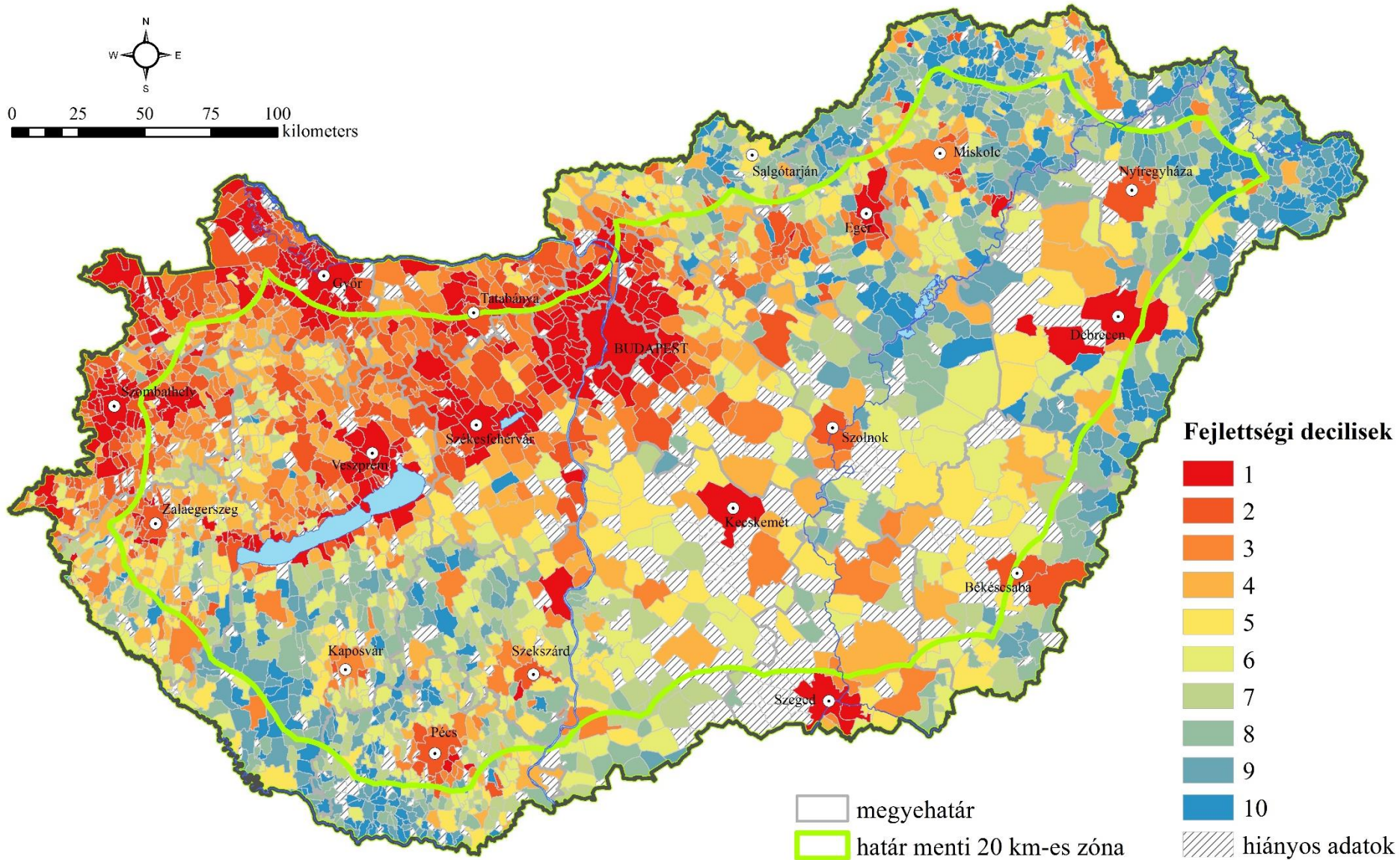
Módszertani alapvetés egy fejlettségi index létrehozásához

A területi fejlettségi index fejlettségi decilisei 1910-ben

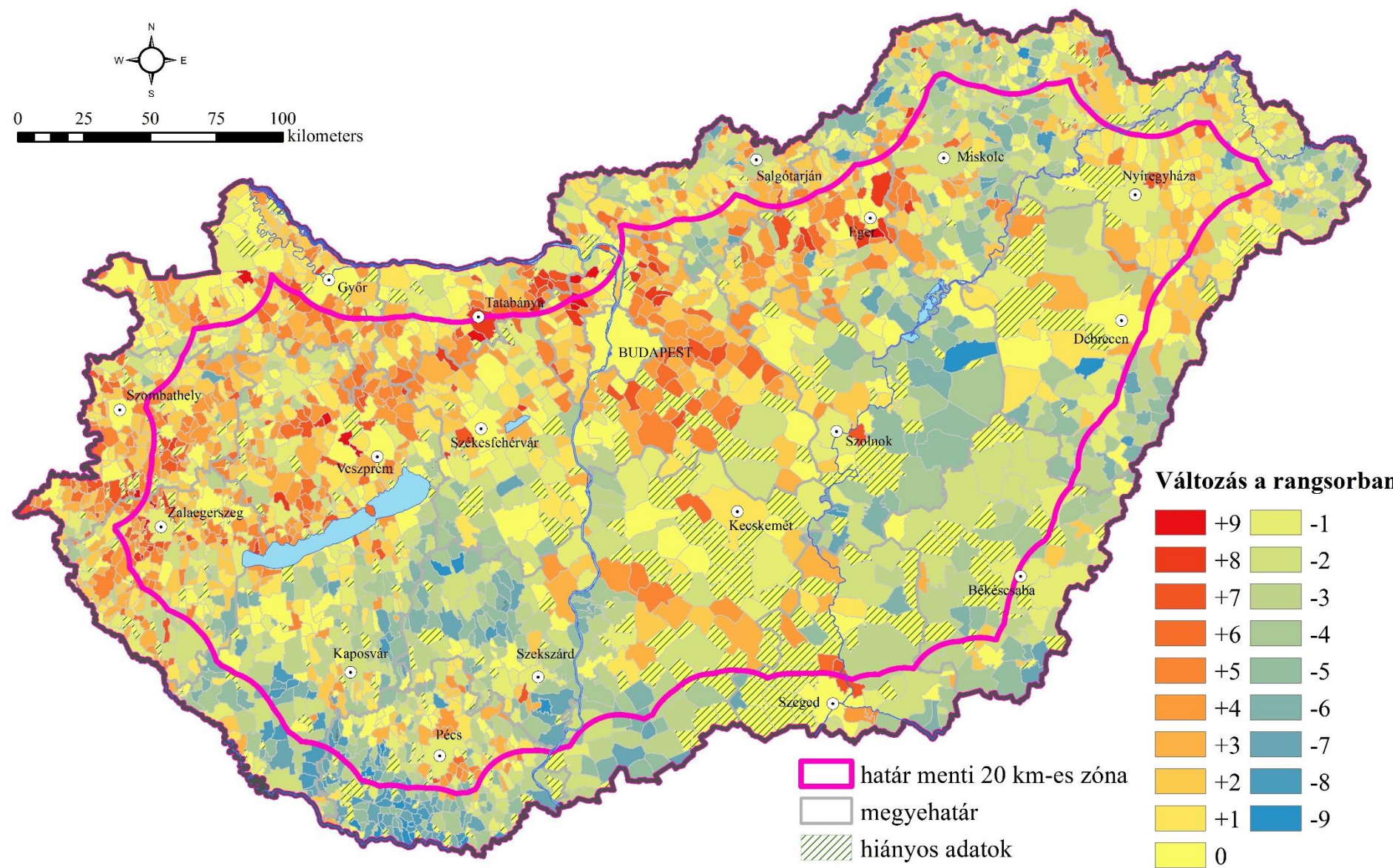

A területi fejlettségi index fejlettségi decilisei 2016-ban

Forrás: saját szerkesztés a TeIR és a KSH-NAV adatai alapján

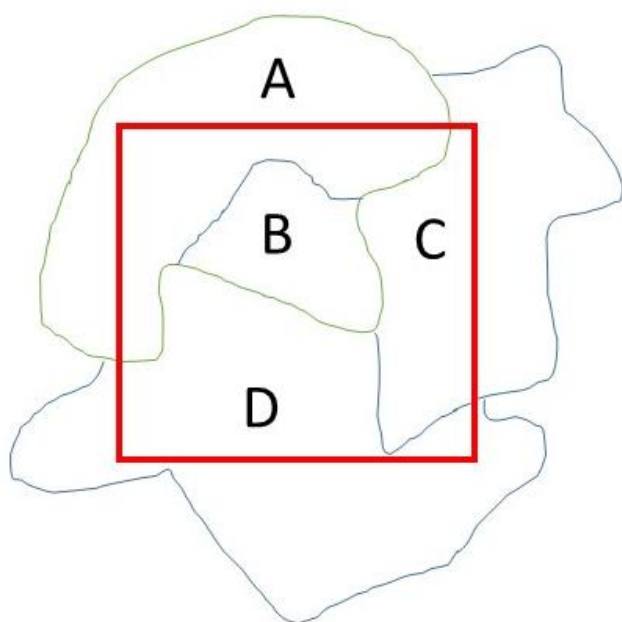
A fejlettségi rangsorban bekövetkezett változás 1910 és 2016 között

Forrás: saját szerkesztés az 1910-es népszámlálási és 1908-as adózási adatok alapján – <http://www.gistory.hu>, valamint a TeIR és a KSH-NAV adatai alapján

A gridhálózat alkalmazása – *lehetőség az egységes téradatrendszer megteremtésére*

Módszertani alapvetés a gridcellákhoz tartozó értékek kiszámítására

Fejlettség:

A=0,41

B=0,30

C=0,35

D=0,22

Népesség:

A=600

B=1500

C=950

D=2000

A gridbe esik A-D
saját területének
ennyi %-a:

A=45%

B=100%

C=40%

D=50%

Tehát a gridbe eső
résznépesség:

A=600*0,45

B=1500*1,00

C=950*0,40

D=2000*0,50

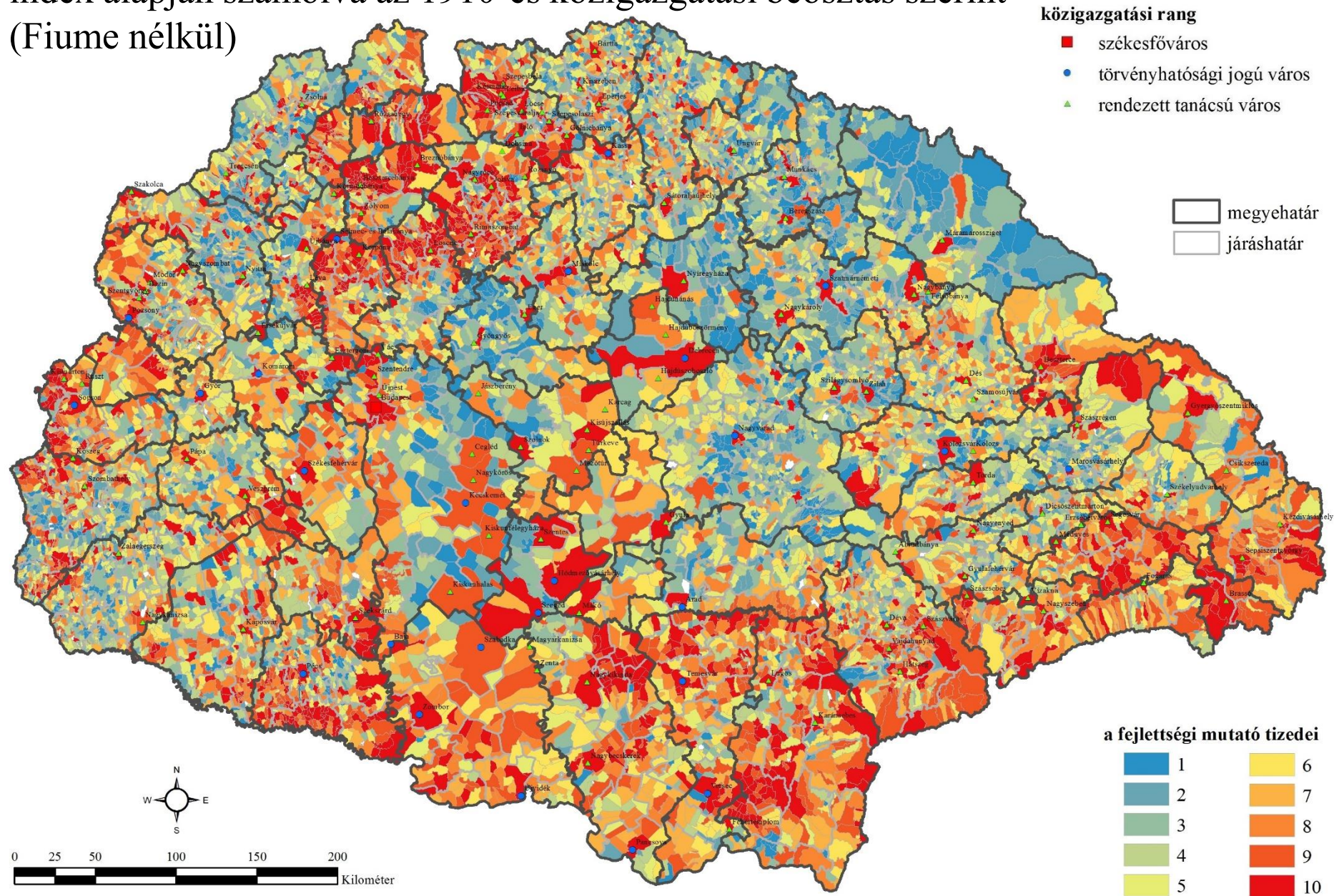

Ezeket súlysámként használva a grid fejlettségi értéke:

$=((0,41*270)+(0,30*1500)+(0,35*380)+(0,22*1000))/(270+1500+380+1000)=$

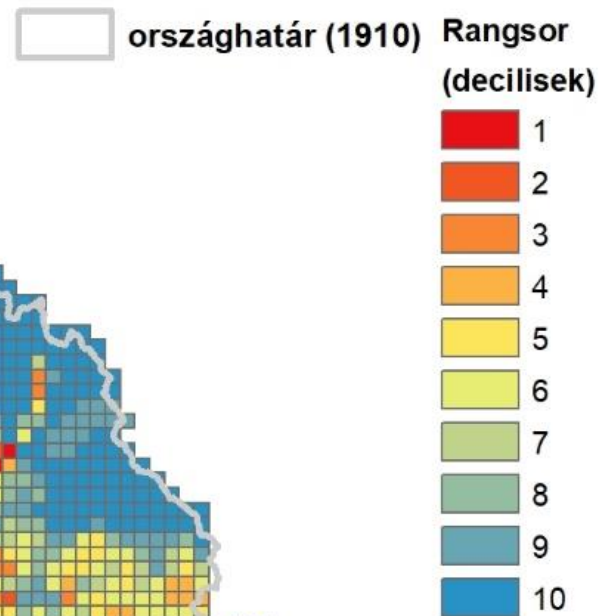
$= (110,7+450+133+220)/3150 = \underline{0,29}$

Magyarország településeinek fejlettsége tizedekbe rendezve a területi fejlettségi index alapján számolva az 1910-es közigazgatási beosztás szerint (Fiume nélkül)

Forrás: PÉNZES, J. 2018. 18. p. 9. ábra

A fejlettségi térszerkezet a komplex mutató alapján, fejlettségi decilisek szerint
1910-ben 10x10 km-es gridhálózatra számítva

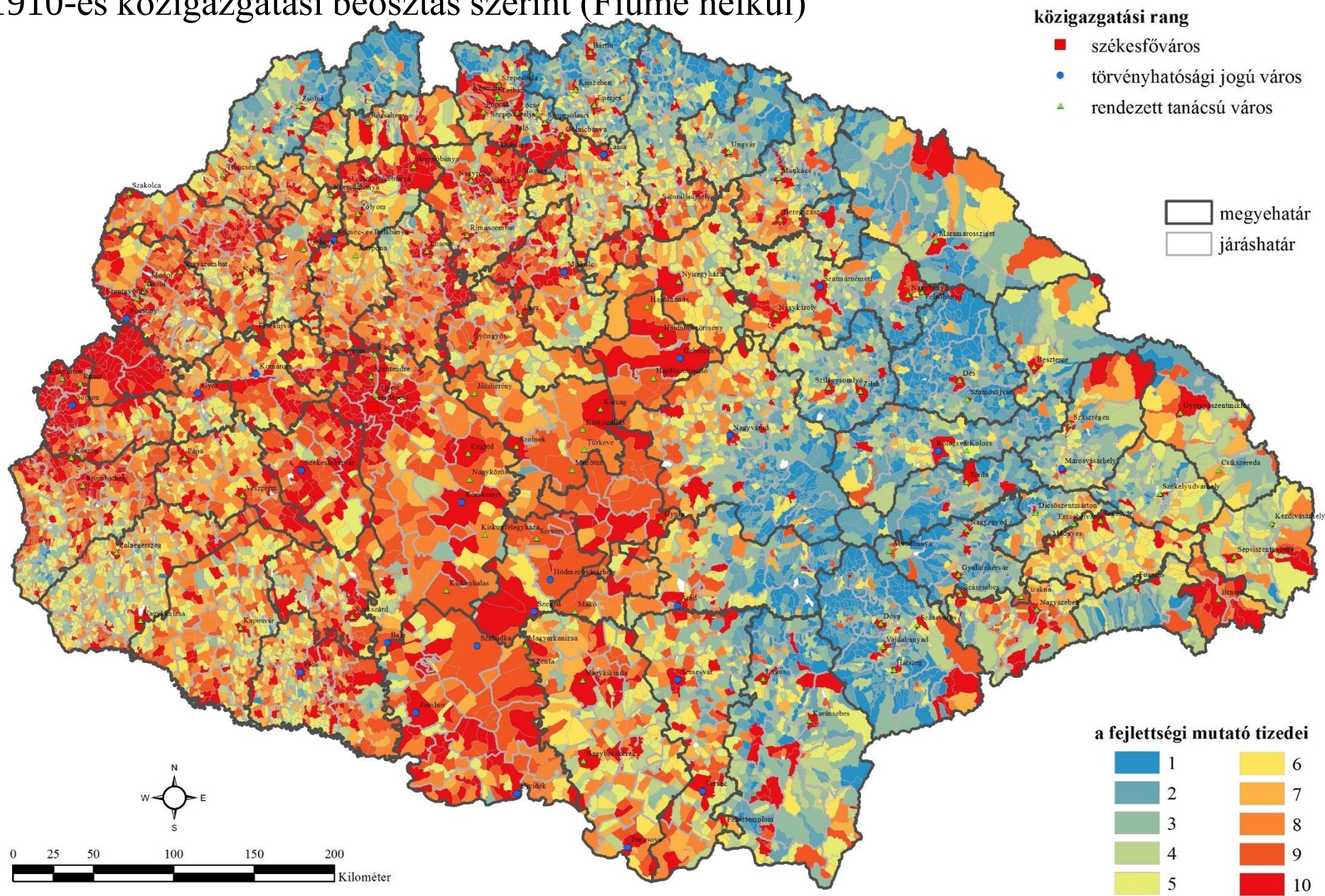

Forrás: PAPP I. et al. 2021

Forrás: saját számítás az 1910-es
népszámlálás és az 1908-as adóösszeírás
adatai alapján –

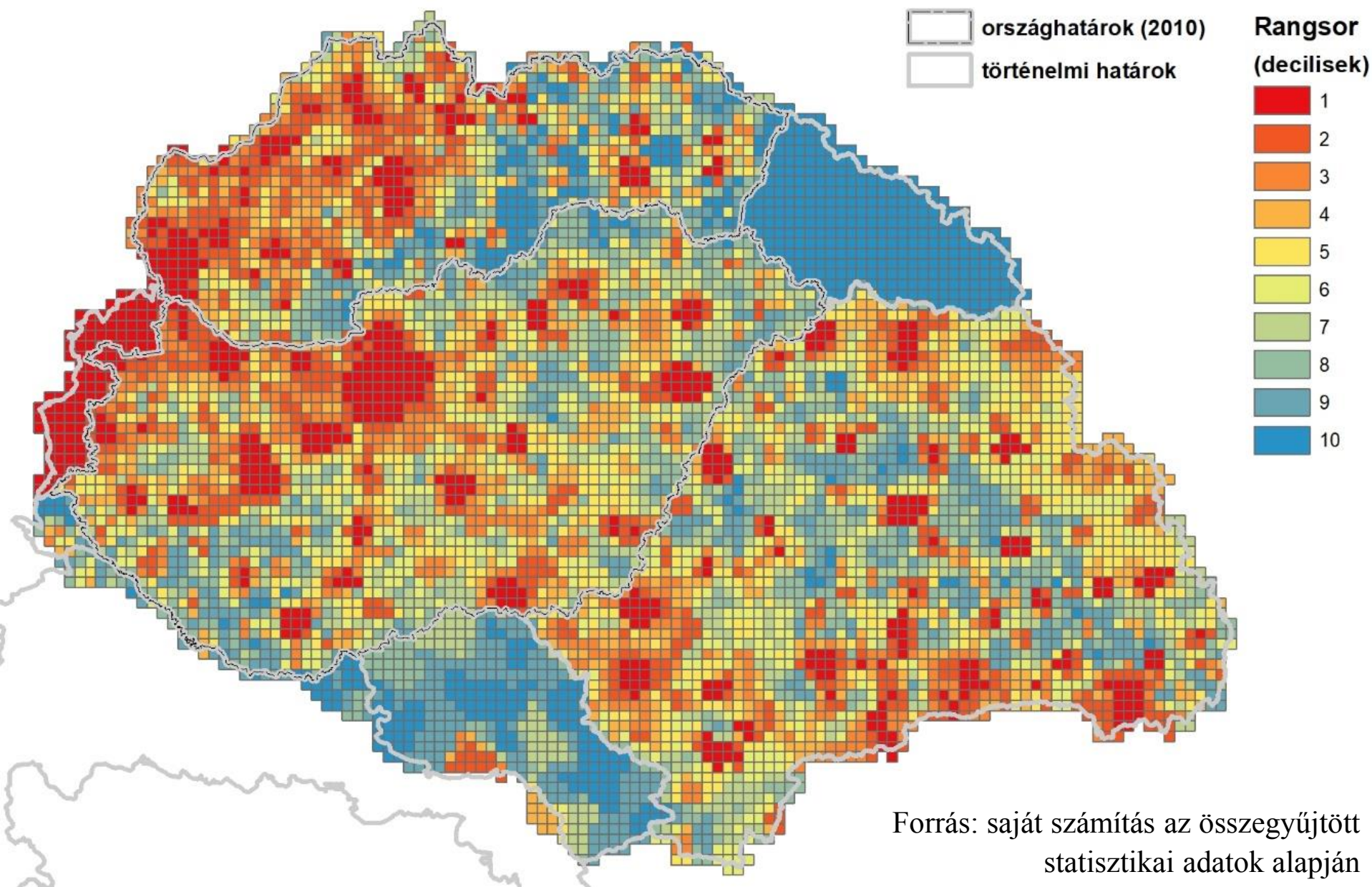
www.gistory.hu/g/hu/gistory/otka)

Magyarország településeinek fejlettsége a Győri-féle mutatók alapján számolva az 1910-es közigazgatási beosztás szerint (Fiume nélkül)

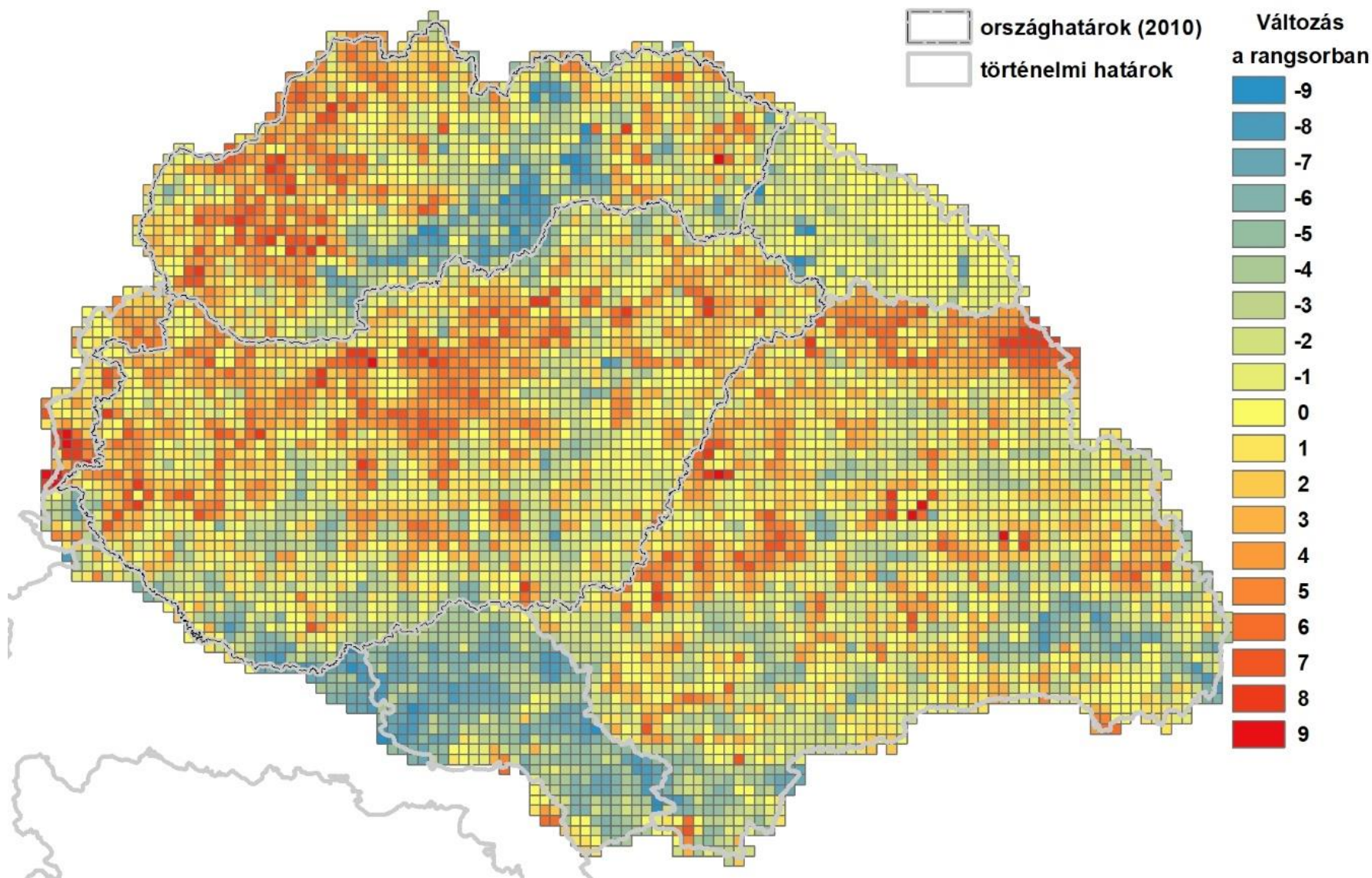
Forrás: PÉNZES, J. 2018, 18. p. 8. ábra

A fejlettségi térszerkezet a komplex mutató alapján, fejlettségi decilisek szerint
2010-ben 10x10 km-es gridhálózatra számítva

Forrás: saját számítás az összegyűjtött
statisztikai adatok alapján
(Forrás: PAPP I. et al. 2021)

A fejlettségi térszerkezet átalakulása 1910 és 2010 között a komplex mutató fejlettségi decilisek rangszámainak változása alapján 10x10 km-es gridhálózatra számítva

Forrás: saját számítás az 1910-es népszámlálás és az 1908-as adóösszeírás adatai –/
www.gistory.hu/g/hu/gistory/otka, valamint az összegyűjtött statisztikai adatok alapján (Forrás: PAPP I. et al. 2021)

Konklúziók

- A longitudinális térszerkezeti és területi egyenlőtlenségi vizsgálatok adekvát megvalósítását számos probléma nehezíti, amelyek időben távolodva egyre komolyabb kihívást jelentenek;
- Meglátásunk szerint *a területi fejlettségi index módszertana alkalmas lehet a retrospektív összevetésre* – akár 100 év távlatában, de az összevetés eredményei természetesen csak komoly fenntartásokkal értékelhetők;
- Néhány módszerrel kísérletet lehet tenni a közigazgatási változások okozta problémák orvoslására, amellyel a térszerkezet hosszabb távú átalakulása detektálhatóvá válik – *a grid hálózat alkalmazása* áthidalhatja ezek egy részét;
- Bár ezek a módszerek lehetőséget kínálnak egy-egy konkrét esetben, számos kérdéskörnél nem megfelelőek. A területi fejlettség relatív tartalma és változó karaktere miatt számos kísérletező vizsgálatra lesz szükség a történeti adatsorok esetében is.

Köszönjük a figyelmet!

Felhasznált irodalom:

- Bán G. K. 2020: Területi különbségek a trianoni Magyarország területén a 20. század első felében – Módszertani modell. – Új nézőpont, 7 (4): 54–69.
- Győri R. - Jankó F. 2009: Nyugat-Dunántúl és Burgenland regionális fejlettségi különbségeinek alakulása 1910 és 2001 között. – Soproni Szemle, 63 (2): 218–238.
- Győri R. - Mikle Gy. 2017: A fejlettség területi különbségeinek változása Magyarországon, 1910–2011. – Tér és Társadalom, 31 (3): 143–165.
- Jakobi Á. 2004: Az információs társadalom területi egyenlőtlenségeinek tartama és értelmezési lehetőségei. – In: II. Magyar Földrajzi Konferencia, Szeged. CD kiadvány 15 p.
- Musil, J. - Müller, J. 2006: Vnitřní periferie České republiky, sociální soudržnost a sociální vyloučení. CESES FSV UK, Praha. 52 p.
- Papp I. - Péntes J. - Demeter G. 2021: A közlekedési hálózatok és a komplex területi fejlettség időbeli összehasonlító vizsgálata a történelmi Magyarország példáján. – Területi Statisztika, 61 (4): 445–465.
- Péntes J. 2014: Periférikus térségek lehatárolása – dilemmák és lehetőségek. – Didakt Kiadó, Debrecen. 139 p.
- Péntes J. 2018: Fejlettségi különbségek a történelmi Magyarország térszerkezetében (1910) - a perifériák lehatárolásánál használt módszerek történelmi alkalmazásának összevetése és eredményei. – Történelmi térinformatikai tanulmányok, 4: 1-35.
- SIA 2019: Social Insurance Agency of the Slovak Republic: Social Insurees' Assessment Bases Database (2014–2017). Bratislava, Slovakia (Social Insurance Agency)
- Szilágyi Zs. 2018: Az életminőség területi különbségeinek változása a 20. század első harmadában Magyarországon. – Történelmi térinformatikai tanulmányok (ISSN 2560-2276) – az MTA BTK Történettudományi Intézet sorozata, 8: 1–59.